

I den typ av slutna manligt dominerade miljöer som hästkapplöpningarna växte fram ur utvecklades en särpräglad maskulinitetskultur. Den kultur kring manlighet som kunde utvecklas där belyses i Gösta Bergengrens memoarer *Hästar och hästfolk*:

Men virket, som skulle formos, var inte klen. Den manliga ungdomen var det både krut och stål i, då seklet [1900-talet, vår anm] var ungt. Den var inte van att bli bortklemad.⁶

Men vad som kan betraktas som maskulinitet förändras från sammanhang till sammanhang och från en tid till en annan. Det gemensamma är att det uttrycker manlighetsideal och att detta manlighetsideal ofta handlar om maktutövning i syfte att upprätthålla en genusordning.⁷ Att utöva makt och att ha herravälde över en blank och vältränad hästkropp fylld med styrka kan ha varit en aspekt på en sådan maskulinitet formad kring hästen under sent 1800-tal.⁸ Det låg i linje med den tidens ideal att tukta och behärska naturen. Med tiden utvecklades andra ideal.

Genusarbetsdelningen runt hästen har förändrats i Sverige. Idag kryllar det av flickor och kvinnor på ridskolorna, och arbetet med hästar betraktas ofta som kvinnligt.⁹ På ridskolorna utgör männen undantag. Inom galopp- och travsport finns det kvinnor på alla nivåer om än i olika omfattning. Det är till och med så att kulturen kring hästen har omskapats och fått en feminin prägel. Citatet i rubriken ”Jag är nog lite som en mamma till mina passhästar och skämmer bort dem”, uttrycks av hästskötaren Ulrika Andersson Wällstedt när hon beskriver det bästa med hästskötararbetet.¹⁰ Denna feminiseringsprocess står i fokus i denna artikel.

Gentlemannaryttare och amasoner

För drygt hundra år sedan var den organiserade hästsporten en verksamhet för män. Förutom att män tog hand om hästarna visar sig detta i att det var män som skapade trav- och galoppsporternas olika organisationer, vilket inte var konstigt eftersom det huvudsakligen var män som agerade i offentligheten. I Sverige emanerade galoppsporten inte bara ur renodlade överklassmiljöer som i andra länder. Som tidigare påpekats, hade den en stark koppling till en militär miljö, och många av ryttarna var militärer. I början av 1900-talet behövde andra än militärer särskilt tillstånd för att rida som amatörryttare (gentlemannaryttare). Dessa kom i de fall de inte var militärer främst från överklassen och hade ridandet som hobby. Hobbyn var dyr eftersom amatören skulle äga sin häst själv. För militärens del var det försvaret som stod för hästen, vilket lockade unga pojkar som ville rida, men som inte hade råd med häst, att gå in i armén.¹¹

Trots den utpräglade maskulinitetskultur som florerade i hästsportens miljöer dröjde det inte många år in på 1900-talet förrän vissa kvinnor ur överklassen – ofta med familjeband till militärer – började utöva rid- och galoppsport. Gösta Bergengren berättar om sin tid som militär i Boden:

Men vi hade då och då även kvinnligt inslag i fältet, såsom fröken Ella Lindberg, numera känd som Fru Winblad von Walter, men även lystrande till smeknamnet 'Mormor', med sina erkänt duktiga prestationer som ryttarinna på nutidens Ulriksdal och vid Stockholms fältrittklubbs jakter bakom sig. Fröknarna Swedenborg, Nordenfeldt, Eriksson och Kempe kunde vi också räkna in bland deltagande damer.¹²

Ännu tidigare än Ella Lindberg med att vinna lopp var fröken Swedenborg som vid premiärtävlingarna på Bodens galoppbana i november 1912 besegrade åtta manliga konkurrenter – samtliga militärer. Enligt Gösta Bergengren

hade vi nöjet att se en ung amazon, fröken D. Swedenborg, inte bara 'rida som en hel karl' och ta damernas hederspris utan dessutom vinna med bred marginal.¹³

Det är troligt att de besegrade officerarna upplevde det som förödmjukande att bli besegrade av en kvinna i ett gebiet som hade stark koppling till manlighet.¹⁴ Just ridtävlingarna sågs som en essentiell verksamhet i militärens träning inför krigssituationer, och att då bli besegrad av en kvinna måste ha varit ett hårt slag mot det manliga idealet. Samtidigt uttrycktes det tydligt att det fortfarande behövdes, vad som betraktades som, manliga egenskaper för att kunna rida. Fröken Swedenborg beskrevs "rida som en hel karl". Att en kvinna kunde rida på detta sätt förväntade man sig inte. Hon red *som* en man. Trots att kvinnorna kunde rida som män var det viktigt att deras kvinnlighet inte ifrågasattes. De kvinnor som red var *fröknar*, *fruar* och Ella Lindberg (Winblad von Walter) var till och med *mormor*. Med andra ord var dessa ryttarinnor samtidigt precis som andra kvinnor.

Vissa lopp var endast öppna för officerare, och på så sätt uteslöts kvinnor. Andra lopp verkar vid 1910-talets början inte ha varit stängda för kvinnor. Det innebar att män och kvinnor, liksom fallet var i England, tävlade mot varandra. Den engelske historikern Mike Huggins pekar på att trots att galoppvärlden huvudsakligen var en manlig värld förekom det kvinnor både som ryttare och medhjälpare i träningen av hästar. Särskilt under krigsåren 1914–1918 var det vanligt att kvinnor anställdes. De flesta ersattes efter kriget av män. Det var även tillåtet med kvinnor som red i kapplöpningarna, oftast i särskilda kvinnolopp, men också i konkurrens med män. Efter det att några kvinnor varit framgångsrika under 1920-talet förbjöds kvinnor att delta i annat än särskilda damlopp i England.¹⁵

En liknande utveckling kan ses i Sverige. Under det tidiga 1920-talet skedde en uppdelning mellan herr- och damlöp. Herrlöpen dominerade, men damlöp, eller amasonlöp som de kallades, förekom.¹⁶ Uppdelningen fanns trots att det i Jockeyklubbens första reglemente från 1919 talas om "person", och inte man eller kvinna, vad gäller rätten att rida i offentliga löpningar. Genom att en viss kategori lopp var öppna endast för gentlemannaryttare utestängdes kvinnor.¹⁷ Liksom i England skärptes bestämmelserna efter hand. I reglementen från 1929 och 1933 fanns det en uttrycklig regel om att bara män hade tillåtelse att tävlingsrida.¹⁸

I pressen gavs damlöpen låg status. I *Trav- och galopporden* från slutet av 1930-talet talade man om att damlöpen säkert skulle bli populära inslag och att "det inte gjorde det hela sämre att damerna tog sig förtjusande ut". Att man på detta sätt gjorde sig lustig över

kvinnors idrottande var inte ovanligt.¹⁹ Herrarnas löp kommenterades inte på samma vis. I den idealiserade manligheten ingick att idrottsmannen satsade på sin träning, var snabbare än kvinnorna och han kunde se ut hur han ville. Mannen behövde inte ta sig bra ut under idrottandet. Men tidningen talade även om att damerna red bra och snabbare än herrarna.²⁰ I ett annat nummer av tidningen kommenterades damlöpen på detta vis:

Dessa löpningar se ut att bli allt populärare och njutna i lämpliga kvantiteter måste man säga att de väl fyller sin plats i programmet. Våra damer har med sällsynt intresse gått in för att sköta sin träning och vad man nu får se står sig gott i konkurrensen med mången offentlig löpning.²¹

Det finns inga belegg för att kvinnor var aktiva inom travet lika tidigt som inom galoppporten. Trots det var travsporten några år tidigare med att släppa in kvinnorna som amatörer. De äldsta belegg för att det fanns kvinnor som ägnade sig åt travsport som hittills hittats handlar om Ruth Göransson (Strömberg) som tävlingskörde på istravets tid. På Bergsåker (Sundsvall) vann hon tidigt ett lopp med hästen Fram. Strömberg kom sedan att vara aktiv inom travsporten under hela sitt liv.²² Den första kvinna som segrade på Bergsåker var Olga Englund som i oktober 1937 vann första avdelningen i ett damlopp. Andra avdelningen vanns av Anna Karlsson – kallad ”Gubb-Anna”.²³ Två år senare 1939 fick Margareta Cronhielm (Wettermark) som första kvinna vid Jägersro (Malmö) amatörkörlicens. Hon blev några år senare (1942) den första kvinnan som fick licens som amatörryttare inom galoppen vid Jägersro och blev tidigt professionell galopptränare.²⁴

Att amatörverksamheten formellt öppnades för kvinnor ledde på kort sikt inte till några mera omfattande förändringar av tävlingsverksamheten eller till att ett mera betydande antal kvinnor engagerade sig.

Kvinnor som amatörer

År 1945 presenterades i galoppportens årsbok för första gången en förteckning över de kvinnor som red galopp. Då red åtta kvinnor som amatörer. Det var fruarna Ella Winblad von Walter (tidigare Ella Lindberg, se ovan), Margareta Claesson, B Littorin, A Nielssen och fröknarna Margareta Cronhielm, Karin Bergö, R Kricher samt A Landrup. Att kvinnor kom in i galoppen på 1940-talet kan kopplas till andra världskriget. När militären fick uppgifter som omöjliggjorde att de red lopp, minskade antalet ryttare och därmed antalet startande hästar. Inom sporten ansågs det minskade deltagandet vara ett problem. Under denna period ansökte kvinnor som red om att få rida mot männen. På det viset kunde lopp komma till stånd. År 1942 meddelade Jockeyklubben att damer fick möjlighet att tävlingsrida som amatörer.²⁵ I reglementet togs bestämmelsen om att bara män fick rida i offentliga löpningar bort. I stället för ”gentlemannaryttare” används den inte lika tydligt genuskodade benämningen ”ryttare”. Samtidigt fanns en särskild paragraf som gällde för ryttarinorna.²⁶ Kvinnors genombrott på galoppbanan under krigsåren var inte unikt ur ett arbets-

marknadsperspektiv. Under kriget kom – i såväl Sverige som många andra länder – kvinnor in i flera mansdominerade yrken.²⁷

Mera intressant är att kvinnor inte kom in i travsporten i samma utsträckning som i galoppen. En tänkbar förklaring är att de kvinnor som ansökte om att få rida som amatörer tillhörde samhällets övre skikt. Det kan ha ansetts som viktigare att bibehålla sportens överklasskaraktär än att behålla dess alltigenom maskulina prägel. Klass vägde med andra ord tyngre än kön. I travet däremot tycks den maskulina kulturen väga tyngre. Där tilläts män – både bönder och arbetare – att köra. På så sätt skapades inget utrymme för kvinnor.

Att kvinnor fick en ny status inom galoppsporten är tydligt i pressen. *Trav- och galoppronden*, som rapporterade från tävlingarna, talade om att kvinnorna hade en viktig plats. I flera dagstidningar och i *Trav- och galoppronden* hyllades Ella Winblad von Walter efter att ha vunnit löp den nionde november 1942. Hennes långa erfarenhet, skicklighet och popularitet påtalades. Hon var då 48 år. Så här skrev man i *Trav- och galoppronden*:

'Dagens man' på Ulriksdal i söndags var fru Ella Winblad von Walter, som i ensamt kvinnligt majestät luggade sina manliga konkurrenter genom att suveränt vinna amatörlöpningen med Deborah. Nu har det för all del hänt förut att kvinnliga ryttare vunnit i manlig konkurrens, men sällan har någon seger varit så populär som denna. Fru Winblad är känd och värderad mer än de flesta ridsugna amasoner, och hon har erfarenhet i gamet. Att det sedan spred sig som en löpeld att hon råkar vara en ungdomlig mormor innebar naturligtvis extra patina på det hela, inte minns [felstavat i original] till tidningarnas stora glädje. Man gillar klämmiga mormödrar lite var.²⁸

Trots att Winblad von Walter hyllades är det tydligt att förväntningarna på kvinnor och män skilde sig åt. Tidningarna berättade att hon red bättre än männen – ”trots” att hon var kvinna och ”trots” sin ålder. Inte heller är hennes kvinnlighet ambivalent denna gång – hon är ju mormor.

Beslutet att tillåta kvinnor att rida i amatörlöpen och därmed tävla mot män var inte oproblematiskt. Några män som var amatörer klagade i en skrivelse till Jockeyklubben. I *Trav- och galoppronden* kommenterade skribenten ”Racing” denna skrivelse negativt med att ironiskt tala om att männen ville vara ensamma herrar på täppan. Samtidigt menade skribenten att tids nog skulle man nog återgå till damlöpen.²⁹ Kanske tänkte han sig att återgången skulle komma vid krigsslutet. Det var tanken på andra arbetsplatser där kvinnor kommit in under kriget.³⁰ Men så blev inte fallet. I stället ökade antalet kvinnor som red amatörlöp. Ett skäl till det, förutom deras stora intresse för sporten, var säkert att det fanns framträdande män som stödde kvinnors deltagande. Att mäns stöd har varit viktigt för kvinnors möjlighet att komma in på manligt dominerade fält framgår av forskning om politik och annan idrott.³¹

En tidig förespråkare för kvinnors rättigheter att rida var Sveriges första professionella tränare, Axel Thorngren. Han lät bägge sina döttrar rida i löp och såg dessutom till att de fick internationell erfarenhet.³² Georg Wiedesheim-Paul var en annan stark person inom svensk galoppsport. Han hade en lång hästkarriär med en bakgrund som militär ryttare och senare som professionell tränare från 1927.³³ I början av 1940-talet anställde han Brita

Strokirk som sekreterare till sitt stall. Han menade att Strokirk, tillsammans med hästen Bataclan, var hans starkaste vapen i kampen för framgång.³⁴ När Wiedesheim-Paul dog 1954 var det Strokirk som tog över hans träningsstall och licens.

De kvinnor som kom in i galoppen i början av 1940-talet bemöttes dock inte bara positivt. Det fanns, som vi påpekat ovan, ett motstånd mot kvinnors deltagande, och det hände att kvinnor stängdes ute från tävlingar trots beslutet från Jockeyklubben. Från Åbygaloppen 1945 rapporterades att kvinnor inte fick delta i Västkustlöpningen och att hästar med kvinnliga ägare inte fick starta i löp med höga vinstsummor.³⁵

Med tiden började det betonas att vad som betraktades som specifikt kvinnliga egenskaper var bra för hanteringen av hästarna. Knappt tio år efter krigsslutet intervjuades kammarherre Mannerstråle i *Hästen*. Han underströk att kvinnor borde få rida och att de desutom hade flera fördelar. Även han ironiserade över de män som protesterade.

Om man bortser från herrarnas känslökäl – det är för den manliga naturen alltid lite föregångligt att bli besegrad av en dam – så föreligger ingen rättvis anledning att helt utestänga damerna från galoppsporten... Ute vid Ulriksdal deltar nu ett 20-tal flickor i arbetet. Till att börja med har en flicka alltid en fördel i sin vikt. Det är svårt att i Sverige få tag i lätta jockeyer. Vidare rider en flicka ofta mjukt och följsamt och hon faller ej så lätt för mannens naturliga impuls att slå och straffa vid första meningskiljaktighet mellan häst och ryttare. Hon lirkar istället – som kvinnan plägar för sed – sin vilja igenom. Jag ser flickor nästan dagligen i arbete ute vid Ulriksdal. Där arbetar exempelvis flickan Silversparre som hästkötare. Vare sig en häst står på bakbenen eller frambenen, så nog sitter hon lika obesvärad och säker i sadeln.³⁶

Det är tydligt att genuskodningen kring handhavandet av hästar och aktiv tävlingsridning vid denna tid var stadd i förändring. Nu betonades inte längre de militära manliga idealen med herravälde, styrka, mod, uthållighet och tävlingsinstinkt. Troligen kan det knytas till tidsandan där kopplingen mellan hästar och militär verksamhet började avta. I stället formulerades föreställningar om att det som ansågs vara förknippat med kvinnlighet – lätthet, mjukhet, följsamhet, att lirka – var centrala i handhavandet och ridandet av hästar. Det utesluter inte att det samtidigt fanns kvar drag från en äldre föreställning om arbetet med hästar där egenskaper som mod och styrka var centrala. Men kanske var dessa egenskaper inte bara manligt kodade. De kunde även förknippas med kvinnlighet i ett äldre agrarsamhälle.³⁷

Med tiden blev kvinnor ett allt mer naturligt inslag i galoppens amatörlöpningar. Inom travsporten gick utvecklingen dock långsammare.

Trots att kvinnor tävlingskörde under 1930-talet skulle det ta flera decennier innan de accepterades fullt ut. Så sent som 1966 ansågs det som kuriosa med kvinnor som körsvener. I *Travet i dag 1966-67* återfinns till exempel rubriken "Kuskar i kjolar!". Kvinnornas deltagande i travet förlöjligades, liksom tidigare inom galoppsporten. Men samtidigt fanns i texten även en positiv ton gentemot kvinnor som kuskar och tränare. Dannero (Ådalen) framhölls som en föregångsbana eftersom man där regelmässigt lät kvinnor tävla mot män

i amatörlopp. Artikeln pekar ut tre körsvenner: Göta Bodin, Ruth Strömberg och Siri Jonsson.

De körde redan under istravet, säger travförbundets Erik Gralén, och när banan flyttades upp på land ville man inte beröva dem möjligheterna att köra sin egna hästar.³⁸

Det påpekades att flera kvinnor hade sökt licenser på andra banor men konsekvent fått nej. Det vid tiden gällande reglementet föreskrev:

Endast manlig person kan tilldelas licens såsom professionell körsven. Kvinnlig person kan endast erhålla licens att köra i damlopp, d v s i sådana lopp, i vilka hästarna köras uteslutande av damer, samt i speciallopp för amatörer.³⁹

I artikeln lyfts den sovjetiska ”mästertränaren” Maria Burdova fram som ett exempel på att kvinnor borde ha en roll i travsporten. Burdova, som vunnit 750 lopp i hemlandet, hade under året fått dispens av de svenska travmyndigheterna för att med Apex Hanover tävla i Sveriges största internationella lopp – Elitloppet.⁴⁰

Samma år tävlade Burdova på Jägersro, vilket väckte stor uppmärksamhet. Burdovas besök medförde att debatten om kvinnors möjligheter att tävla sköt fart. Bland annat uppmärksammades en av de ytterst få kvinnor som var hästskötare på Jägersro vid denna tid, den 17-åriga Inga Hansson (Kristensson). I artiklar både i tysk och i svensk veckopress samt i den renodlade tipstidningen *Jägersroguiden* ifrågasattes bestämmelserna som omöjliggjorde för henne att tävlingsköra.⁴¹

I galoppen både har funnits och finnes framgångsrika kvinnliga tränare och ryttarinnor, och ’guiden’ *vägrar* inse, varför inte samma förhållande skulle kunna råda inom travsporten. Såvitt vi fattar det, rör inte travkörningen sig i första hand om ett slags ’styrkeprov’, tvärtom har vi bibringats den uppfattningen, att rutin i förening med känsla och handlag för häst i första hand är utslagsgivande för en framgångsrik körning. Reaktionsmässigt sett är det dessutom psykologiskt klart fastslaget, att det inte föreligger någon *skillnad* mellan män och kvinnor i vår moderna tidsålder...⁴²

Samtidigt som beskrivningen av Inga betonar hennes kvinnlighet och lyfter fram egenskaper som ofta tillskrivs kvinnor pläderades starkt för att kvinnor borde få tävlingsköra och träna travhästar. I veckotidningen *Femina* ifrågasattes varför Inga efter veckans slit med träningskörning, ryktning, mockning och höhämtning från tidigt på morgonen till sent på kvällen bara fick titta på när ”tävlingsdagen kommer och flaggorna smäller och det som man nått under veckan ska visas upp”.⁴³

Visserligen hade det både på Jägersro och andra banor vid enstaka tillfällen körts damlopp, men med få undantag var kvinnor utestängda från att tävla mot män.⁴⁴ Utestängandet av kvinnor genom formella regler bidrog sannolikt till att de inte av tränarna uppfattades som någon arbetskraft att satsa på. I stället fortsatte man att i stor utsträckning anställa män. Samtidigt välkomnades unga flickor med bakgrund i ridsporten såsom gratis arbets-

kraft efter skolans slut eller på lördagar. Många av dessa hade ett intresse för hästen och dess väl och ve och var kanske inte så tävlingsinriktade.⁴⁵

Det fanns inom både trav- och galoppsporten långt fram i tiden andra slags mekanismer som stängde ute kvinnor än de rent formella. Stallbackskulturen hade starka inslag av en arbetsplatskultur som kan kopplas till en konstruktion av en icke-skötsam manlighet. Åtskilliga är de historier som berättats om travets stallbacksliv under 1940, 50- och 60-talen. På dagarna arbetade man och på kvällarna spelades det kort, inte sällan med alkoholförtäring. I en intervju pekar Conny Larsson, som driver ett behandlingshem för missbrukare, på att ”det är igen hemlighet att det alltid funnits alkoholproblem bland ’travfolket’”.⁴⁶ Detta verifieras av Anna Karin Bergquist som, från den tid hon som skolflicka under 1980-talets första år tillbringade det mesta av sin fritid på Jägersro, minns hur männen i fikarummet spelade kort och drack brännvin på fredagar och lördagar.⁴⁷

Inga Kristensson berättar från sin tid som hästskötare på 1960-talet om idogt kortspelande och drickande bland de män som var hästskötare och att det inte var så lätt för unga flickor i yrket vid den tiden. Språket kunde vara rått och sexuella trakasserier frekventa. Frågor med sexuella anspelningar till flickor huruvida de var villiga att följa med upp på höloftet var exempelvis vanliga. Det gällde som flicka att verbalt kunna ta för sig.⁴⁸ En sådan sexistisk arbetsplatskultur kunde – även om hästarna fanns där och lockade – verka avskräckande på flickor som ville ta ett steg in i yrket.

Eftersom kvinnor inte fick verka som professionella fanns det ekonomiska hinder för deras deltagande. En amatör fick inte ta betalt för sina ritter eller körningar, vilket talar för att de kvinnor som var tävlingsdeltagare tillhörde samhällets mera välbärgade skikt. Likaså verkade förbudet mot att kvinnor arbetade professionellt som ryttare (inom galoppen) eller tränare (inom travet) som ett gentemot arbetarklasskvinnor subtilt hinder för att få tillträde till att utöva sporterna.

Kvinnor erövrar professionell status

Samtida med diskussionen om kvinnors rätt att få rida som amatörer fanns en diskussion om huruvida kvinnor skulle få rida professionellt, vilket avvisades av Jockeyklubben. I *Hästen* skrev jockeyklubbens sekreterare C-E von Platen år 1945 ett svar till de som undrat över om kvinnor även kommer att få rida som professionella att

damer komma icke att tillåtas att rida i offentliga löpningar öppna för jockeyer. Jockeyklubben har däremot medgivit att amatörlöpningarna även detta år må öppnas för damer, detta huvudsakligen med hänsyn till de damer, som skaffat sig egna hästar. Nya licenser för damer komma dock endast undantagsvis att utställas.⁴⁹

Von Platen ställde här i utsikt att det endast var i undantagsfall som kvinnor skulle beviljas rätten att tävla mot männen. Fortfarande var det välbärgade kvinnor, som själva ägde tävlingshästar, man värnade.

Samtidigt fanns det de som menade att det redan fanns kvinnor som var proffs. På 1950-talet lämnade herrarna i amatörklubben en skrivelse till Jockeyklubben i vilken man hävdade att amatörherrar och –damer borde skiljas åt, eftersom damerna inte kunde räknas som riktiga amatörer. De arbetade nämligen i proffsstallarna. Jockeyklubben räknade trots det kvinnorna som amatörer.⁵⁰ På så sätt gavs vissa kvinnor som var yrkesverksamma inom sporten möjligheter att tävlingsrida som amatörer. Andra menade att det ökande antal kvinnor som arbetade i tävlingsstallen skulle ges möjlighet att rida fler löp. George Wiedesheim-Paul, som nämnts ovan, var stark företrädare för att kvinnor skulle få rida i löpen.⁵¹

Antalet kvinnor som deltog i löpen ökade med tiden och på 1950-talet fanns det till och med förslag på att de kvinnor som arbetade i stallet skulle få rida i löp även utan licens. Detta omtalas som ”cirkusnummer” av en arg insändare.⁵² Kvinnorna replikerade att de faktiskt hade mer kunskap än många av amatörryttarna eftersom de red tre till fyra hästar om dagen och att de utbildades på samma sätt som lärlingarna. Så varför skulle inte de få rida?⁵³

Redan innan kvinnor fick rätt att rida professionellt inom galoppsporten kunde de få licens för att bli professionella tränare. I reglementet fanns inga uttryckliga förbud mot detta. Till skillnad från de paragrafer som gällde ryttare sades inget uttalat om tränarens kön. I reglementet från 1919 talades det om ”person”.⁵⁴ 1929 sades det att amatörtränaren bara fick träna hästar som tillhör ”honom”, men den professionella tränaren är inte könsbestämd.⁵⁵ Inte heller i reglementen längre fram förekommer det att könet på tränaren pekas ut specifikt.

Mot slutet av 1940-talet fick den första kvinnan licens som professionell tränare inom galoppen. Ett skäl till att kvinnor kom in i galoppen som tränare under denna tid var sannolikt uppluckringen av reglementet för ryttare. Men redan i slutet av 1930-talet spekulerades det om när Sverige skulle få sin första kvinna som tränare. I *Trav- och galoppronden* undrade man om inte Alice Thorngren, dotter till Axel Thorngren, som nämnts ovan, skulle bli tränare.⁵⁶

Trots spekulationerna var det inte Alice Thorngren som blev först.⁵⁷ År 1945 berättades det i *Hästen* att fru Margareta Claesson tränade hästar i Göteborg⁵⁸, och 1948 blev Margareta Cronhielm den första kvinnan som blev proffstränare i galoppsporten. Kort därefter tillkom Ella Winblad von Walter på amateursidan.

Precis som i fallet med tävlingsryttarna är det troligt att klasstillhörigheten vägde tyngre än genus. Dessa kvinnor tillhörde överklassen och kom ofta från en militär miljö. Både Cronhielm och Winblad von Walter hade dessutom framgångsrikt ridit löp under 1940-talet. Läsning av *Trav- och galoppronden* pekar inte på att deras roll som tränare ifrågasattes på samma sätt som ryttarnas. Man konstaterade att de blivit tränare, men det fanns i tidningen inga förlöjliganden eller ifrågasättanden av att de skulle få träna hästar.

En annan betydande tränare var Strokirk, som nämnts ovan. År 1954 blev hon som tredje kvinna professionell tränare.⁵⁹ Både Cronhielm och Strokirk var mycket framgångsrika. Cronhielm tränade kriterievinnarna både 1952 och 1953; det senare året dessutom både derbyvinnaren och oaksvinnaren. Strokirk tränade flera vinnare av dessa klassiska lopp

och blev vinstrikaste tränare 1959. Att de åtnjöt förtroende i sin samtid framgår av att flera storbästägare anlidade deras tjänster.⁶⁰

Även om det inte var förbjudet för kvinnor att träna hästar kan det, som påpekats ovan, ha funnits andra utestängande mekanismer. En sådan var förstås att man för att bli professionell tränare behövde överta någon annans licens. Man behövde dessutom rekommenderas av andra tränare eller hästägare och kunna visa att man skulle få hästar i sitt stall, vilket i en manligt dominerad kultur troligen var svårare för kvinnor än för män.⁶¹

Inom galoppsporten är arbetsdelningen mellan tränare och tävlingsryttare distinkt. Att träna galopphästar betyder inte att man tävlingsrider. Inom travet däremot har tränarsystemen alltid varit förknippad med tävlingskörning. En tränarlicens har med automatik varit en licens för att köra lopp. Under lång tid har det varit framgångar i tävlingskörning som meriterat för tränarlicens. Det är först under 1990-talet en licensform tillkommit som gör att man kan träna hästar utan att fungera som kusk. En konsekvens av detta är att kvinnor inom travet inte hade möjlighet att bli professionella tränare innan de gavs rätt att köra i proffslopp. Om man ser till tränarnas kön skiljer sig därför galopp- och travsport mycket åt för perioden fram till 1970-talets början. Inga kvinnor var professionella travtränare under denna period.

Travet var således senare än galoppen med att låta kvinnor få proffstränarlicens. Däremot var man något tidigare med att låta kvinnor få tävla professionellt. År 1971 blev det möjligt för kvinnor att delta i lopp med professionella körsvänner, och två år senare blev det möjligt för kvinnor att rida som jockeyer. Utvecklingen måste ses mot bakgrund av den i samhället som helhet ökade uppmärksamheten på ojämlikhet mellan män och kvinnor och att i stort sett alla yrken formellt öppnats för kvinnor. En annan viktig faktor var att kvinnors rätt att idrotta på samma villkor som männen var en stor fråga på 1960- och 70-talen.⁶² Likaså kan för travet influenser från Sovjetunionen och för galoppen från USA ha haft betydelse för utvecklingen. Av störst betydelse är dock sannolikt den expanderande verksamheten. Inom travet ökade mellan 1960 och 1971 antalet tävlingsdagar från 540 till 909, antalet lopp från 4817 till 8119 och antalet startande hästar från 4416 till 6970.⁶³ Men det fanns också ett motstånd. Galopptränaren Bruno Nilsson, vars dotter Lisbeth Nilsson var den första kvinnan som fick professionell licens i Sverige, har berättat att Jockeyklubben hade en rad olika ursäkter innan beslutet genomdrevs. Bland annat hävdade man att sporten var för farlig för kvinnor. Att hävda en verksamhets farlighet eller att den är förknippad med umbäranden är en inte ovanlig strategi för att utestänga kvinnor inom såväl arbetslivet som idrotten.

Den kraftfulla expansion ökade behovet av anställda hästskötare och personer villiga att köra travlopp. Samtidigt rådde jämfört med på resten av arbetsmarknaden ytterst dåliga arbetsvillkor.

I fråga om den inre arbetsmiljön för den anställda inom hästsporten kan sägas att flertalet arbetsplatser i dag inte uppfyller de krav som arbetarskyddsstyrelsens anvisningar ställer. Vid utformningen av arbetsplatserna måste särskild hänsyn tas till att hästskötarnas arbete kännetecknas av obekväma tider med normalarbetstid mellan kl.

06.00 – 17.00 men med långa lunchavbrott. Därutöver tillkommer tävlingsdagarna,

som i flertalet fall är förlagda till lördagar och söndagar men vid större banor även i viss utsträckning till vardagskvällar. Det utomhusarbete som ingår i hästens dagliga vård innebär också att en hästskötare, oberoende av väderlek, måste varje arbetsdag vistas ute i genomsnitt tre timmar.⁶⁴

Liknande arbetsvillkor är än i dag ingen ovanlighet inom trav- och galoppsporten. Inom travsporten kan en hästskötare ha sju ”passhästar”. Dessa skall utfodras, tränas, skötas om och deras boxar göras rena. En arbetsdag på 8 timmar räcker knappast till allt detta. Terese Olsson, hästskötare, berättar att hon arbetar från 5.30-6 på morgonen till 17-18 sju dagar i veckan utom söndagar då hon börjar vid 8-8.30.⁶⁵

Liksom i vissa s k människovårdande arbeten betonas ofta att arbetstiden inte är klockstyrd utan uppgiftsorienterad. De levande varelserna kommer i första hand, och arbetet kan inte avslutas förrän dessa är färdigvårdade. Likaså var och är karriärmöjligheterna ytterst begränsade. En statlig utredning från 1972 pekar på att hästskötaryrket har klar genomgångskaraktär och att möjligheterna att bli tränare eller erhålla mera kvalificerade arbetsuppgifter är begränsade.⁶⁶ När dessutom utvecklingen gick mot stordrift vad gäller professionell träningsverksamhet blev karriärvägarna ännu mer begränsade.

Begränsade karriärmöjligheter, dåliga arbetsförhållanden och förhållandevis låga löner verkar sällan attraherande på män i det slags manlighetsideal som utvecklades under senare delen av 1900-talet. I stället förändrades genuskodningen av hästsportens underlydande yrken så att det som förknippades med konstruerade kvinnliga egenskaper i allt högre grad premierades. Hur denna utveckling påbörjades har belysts ovan. Man betonade inte längre att hästskötare i sin militäriska manlighet – med styrka och mod – skulle klara av att utstå svåra påfrestningar och att ha herravälde över den styrkefyllda hästen. I stället talades det om att omvårdnad, mjukhet och en ”len hand” var nödvändiga yrkeskompetenser. Det uttrycks av hästskötaren Ulrika Andersson Wällstedt, som citerades i inledningen, när hon beskriver att det bästa med hästskötarbetet är ”närheten till hästarna. Jag är nog lite som en mamma till mina passhästar och skämmer bort dem.”⁶⁷ Många kvinnor som arbetar som hästskötare betonar att de inte har några ambitioner att bli professionella tränare eftersom de hellre finns nära hästarna och pysslar med dem.⁶⁸ Kärleken till hästen blir viktig, vilket Lotta Johansson ger uttryck för när hon berättar om sin första tid som hästskötare:

De första två månaderna fick jag skotta dynga och rida. Vi hade inga passhästar hos Glen. Men jag fick en favorit, Uncas N. Han var Min. Jag fick sköta tvättningen. Han var jättesnäll och jag var stolt.⁶⁹

Därmed närmade sig föreställningarna om hästsportens yrken den omsorgsdiskurs som finns kring människovårdande arbeten, där kvinnor är i stor majoritet. En sådan förändring tydliggör Mats Greiff i en analys av yrkesskicklighetens förändrade innehåll inom travsporten, där han pekar på att omsorgen om hästen blivit allt mer central.⁷⁰ En sådan omsorgsdiskurs skolas sannolikt unga hästintresserade flickor in i genom ridsporten och av populära och idylliserande flickhästböcker.⁷¹

Beträffande galoppen tillkom konstruktionen av kvinnor som lämpligare ryttare eftersom de var mindre och lättare än män. Argumentet måste ses som en omkonstruktion av yrkets gensukodning. Få hade framhållit kvinnors lätthet under de många år då professionell tävlingsridningen inte var tillåtet för kvinnor. I stället hade kvinnor som velat rida professionellt mötts av motstånd – ofta byggt på föreställningar om andra kvinnliga egenskaper som inte passade för ryttare.

Mot en jämställd sport?

Av samtliga som 2005 har rätt att rida löp i Sverige utgör kvinnor ca 50%. Männerna är i hög utsträckning ryttare med licens från andra länder. Inom galoppens tränarkår är 22 av 64 (34%) professionella tränare och 131 av 191 (69%) amatörtränare kvinnor.⁷²

Även inom travet har andelen kvinnor med professionell tävlingslicens ökat kraftigt, men här finns ett mer utpräglat hierarkiskt mönster än inom galoppsporten. Bland hästskötarna finns det många kvinnor, medan andelen bland tränarna är förhållandevis låg. År 2003 fanns det 475 lärlingar med körlicens inom travet. Av dessa var 176 stycken (37%) kvinnor. Här kan man alltså spåra en utveckling mot att yrket är på väg att uppnå en någorlunda jämn könsfördelning. Bland de totalt ca 1600 hästskötarna är troligen kvinnor redan i majoritet. Inom den professionella tränarkåren utgör kvinnorna endast 22 av 402 stycken (5%). Det har skett en markant ökning sedan 1990 då det fanns tre stycken. Bland amatörtränarna utgör kvinnorna 26% av sammanlagt drygt 6000.

Det finns även sportsliga skillnader mellan män och kvinnor som tränare inom galopp och trav. Inom travet fanns det ingen kvinna bland de 30 mest framgångsrika tränarna 2004. Inom galoppen har som vi tidigare pekat på kvinnor varit mer framgångsrika. Det har hållit i sig. År 2004 var 8 av de 17 mest framgångsrika jockeyerna kvinnor, och bland de 20 mest framgångsrika tränarna fanns det 7 kvinnor.

Vilka mekanismer bidrar idag till att en genuskodad hierarki inom travtränarkåren upprätthålls? Sannolikt har svaren med att göra hur det trots formell jämställdhet inom sporterna ändå finns strukturer som bidrar till att upprätthålla manlig över- och kvinnlig underordning. Mönstret kan ses som ett resultat av en kombination av manlig hegemoni och en självbild hos kvinnor att de inte passar till att arbeta som professionella tränare. Många säger sig vara rädda för att göra de större ekonomiska satsningar som är förknippade med att driva ett eget företag inom branschen. Den framgångsrika amatören Petra Edqvist menar till exempel att

jag har inga direkta planer på att bli proffstränare. Det är ett väldigt tufft yrke, och ska man bli proffs måste man satsa rejält och ha en större anläggning med många hästar.⁷³

Men av betydelse är sannolikt också att kvinnor i travsporten ofta har socialiserats i ridskolor, och för dem är själva kontakten med hästarna den viktigaste drivkraften i arbetet. För männen däremot finns det en tendens att det är själva tävlandet som finns i fokus.⁷⁴

Avslutning

Från 1910-talet och fram till andra världskrigets slut förändrades vissa genusmönster inom galopp- och travsporten. Från att ha varit särpräglade manliga miljöer med ytterst få kvinnor inblandade, lättades det på de formella bestämmelserna när det gällde att tävla på amatöرنivå. Under 1910-talet hade kvinnor visat att de kunde utmana och besegra manliga militärer i tävlingssammanhang. Detta föranledde i ett första steg sportens huvudorganisationer att förbjuda tävlingar där kvinnor och män konkurrerade med varandra. Kvinnor förpassades till att delta i särskilda damlopp; löpningar som snarast betraktades som jippo-betonade förlustelser för publiken, som kunde få uppleva vad som sågs som kvinnlig fägring i den manliga världen.

På 1930- och 1940-talen tilläts kvinnor i begränsad omfattning att komma in som amatörer. Att kvinnor med ekonomiska resurser kom in i sporten på 1940-talet var inte lika problematiskt som att kvinnor som red skulle få betalt för det. Sannolikt kunde man ha ett visst överinseende med en ganska begränsad skara kvinnor som amatörer. Däremot kunde kvinnor som professionella innebära ett rejält hot mot både den manlighet med vilken hästsport var förknippad och mot genusordningen i samhället. Därför försvarades denna domän med strategiskt valda utestängningsmekanismer som, med hjälp av en konstruktion av sporten som manlig, försökte hindra kvinnor från att få tillträde. Idealet luckrades upp med tiden och det fanns män som understödde kvinnors deltagande på alla nivåer. Som professionella tränare kom kvinnor in i galoppsporten redan på 1940-talet, men först på 1970-talet tilläts kvinnor att köra och rida professionellt. Samtidigt som antalet kvinnor under senare decennier expanderat har också genuskodningen av arbetet med hästen förändrats från en manlighetskonstruktion till en av kvinnlighet.

När isen väl brutits kom det en rad kvinnor som red och tränade hästar inom galoppen. Utvecklingen var antalsmässigt långsammare inom travet. Trots att andelen kvinnor ökat finns det fortfarande en tydlig hierarkisering mellan kvinnor och män.

Noter

- 1 Gösta Bergengren, *Hästar och hästfolk. Minnen och reflexioner*, Sundsvall 1951; Tomas Sörensen, *Det blänkande eländet En bok om Kronprinsens husarregemente i sekelskiftets Malmö*, Malmö 1997.
- 2 Ella Johansson, *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*, Stockholm 1994.
- 3 Per-Olof Forslund, *Travare och hästfolk i Jämtland 1883-1983*, Östersund 1983.
- 4 P G Sjövall, *Brodde och Skönabäck*, Lund 1933
- 5 Se t e x G Bergengren, 1951.
- 6 Gösta Bergengren, 1951, s 72
- 7 R W Connell, "Debates about Men, New Research on Masculinities", i *Gender and Sport: A Reader*, red: Sheila Scraton & Anne Flinthoff, London 2002, s 162.

- 8 Den manliga kroppen spelar en central roll i olika maskuliniteter. Se t ex George L Mosse, *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*, New York 1996: R W Connell, 2002 eller Tobias Stark ”Pionjären, polar’n och poeten. Maskuliniteter, nationella identiteter och kroppssyn inom kanadensisk, svensk och sovjetisk ishockey under det kalla kriget”, i *Historisk Tidskrift* 2001:4; Helena Tolvhed, ”Stål i musklerna och stål i viljan’. Genus, nation och kropp i tidningen Frisksport på trettio- och fyrtiotalen”, i *Sociala konflikter och kulturella processer. Historia med människor i centrum*, red: Nils Andersson, Lars Berggren & Mats Greiff, Malmö 2004; Thomas Sörensen 1997.
- 9 Ridsporten är i dag den största sporten bland kvinnor i Sverige. 84% av de 215 000 medlemmarna I Ridsportsförbundet utgörs av kvinnor. *SOU 2000:109*, 49–50.
- 10 *Trav- och galoppronden*, Vinternummer 2001, s 377.
- 11 Intervju med Ragnar Gustavsson och Lars Swärd
- 12 Gösta Bergengren, 1951, s 178f.
- 13 Gösta Bergengren, 1951, s 182f.
- 14 För ett exempel på hur männen kunde känna det förargligt att bli besegrade av kvinnor, se *Hästen* 1954: 4, s 15.
- 15 Mike Huggins, *Horseracing and the British 1919-39*, Manchester 2003, s 165f. För den galoppintresserade läsaren kan det vara av intresse att veta att det var i ”point-to-point”-löp (löp som gick över hinder på fält) som dessa kvinnor konkurrerade med männen.
- 16 *Trav- och galoppronden* 1933: 21 s 9; 1936: 20 s 4; 1936: 26, s 10; 1936: 36 s 1; 1936: 39 s 3; 1937: 20 s 8; 1937: 23 s 3.
- 17 Jockeyklubbens reglemente 1919, § 87–88. Först 1983 öppnades alla yrken även inom försvaret för kvinnor.
- 18 Jockeyklubbens reglemente 1929, § XIX.
- 19 Se t ex Torbjörn Andersson, *Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950*, Eslöv 2002, s 75ff, 305ff; Jonny Hjelm, *Amasoner på planen. Svensk damfotboll 1965-1980*, Umeå 2004, s 22ff.
- 20 *Trav- och galoppronden* 1936: 20, s 4.
- 21 *Trav- och galoppronden* 1937: 23, s 3.
- 22 *Bergsåker 50 år, 1932-1982*, Sundsvall 1982, s 38f.
- 23 *Bergsåker 50 år, 1932-1982*, s 85.
- 24 *Jägersro 90 år. 1907-1997*, Malmö 1997, s 6.
- 25 *Trav- och galoppronden* 1942: 8, s 11; 1949: 5, s 8.
- 26 Jockeyklubbens reglemente 1944 § 29–35.
- 27 Se t ex Celia Briar, *Working for Women? Gendered Work and Welfare Policies in Twentieth-Century Britain*, London 1997, kapitel 5.
- 28 Citatet från *Trav- och galoppronden* 1942: 42, s 8. Löpet kommenteras även i *Svenska Dagbladet* 9/11 1942, s 16, samt *Dagens Nyheter* 9/11 1942, s 19.
- 29 *Trav- och galoppronden* 1944: 7, s 8.
- 30 Se t ex Lina Rylander, ”Den manliga trygghetsgarantin. Kvinnors inträde i järn- och stålindustrin på 1940-talet”, i *Kvinnor tar plats. Arbetsmarknad och industriarbete på*

1900-talet, red: Josephine Askegård, Kjersti Bosdotter & Klaus Misgeld, Stockholm 2002.

- 31 Se Christina Florin & Bengt Nilsson, *Något som liknar en oblodig revolution. Jämställdhetens politisering under 1960- och 70-talen*, Umeå 2002 eller Jonny Hjelm, 2004 kapitel 2.
- 32 För en längre berättelse om familjen se *Trav- och galoppronden* 1943: 4, s 10, där sonen Axel Thorngren berättar. Se även *Trav- och galoppronden* 1936: 23, s 7; 1937: 7, s 6. Även Lisa Thorngren red på fler ställen än i Sverige, 1936: 26, s 10; 1936: 36, s 2.
- 33 *Trav- och galoppronden* 1940: 5, s 8; 1943: 1, s 8.
- 34 *Trav- och galoppronden*, Vinternummer 1943, s 58–59.
- 35 *Trav- och galoppronden* 1945: 4, s 10.
- 36 *Hästen* 1954: 4, s 15.
- 37 Se text Lena Sommestad, *Från mejerska till mejerist. En studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess*, Lund 1992.
- 38 *Travet i dag 1966-67*, Stockholm 1966, s 36.
- 39 Citerat efter *Travet i dag 1966-67*, s 36.
- 40 *Travet i dag 1966-67*, s 37; *Elitloppet. En presentation av Elitloppet genom tiderna från 1952-1993*, Solvalla 1993.
- 41 Intervju med Inga Kristensson.
- 42 *Jägersroguiden* 30 november 1966.
- 43 *Femina* 1966, urklipp i Inga Kristenssons ägo.
- 44 Carl-Erik Tornheden, *Någonting i hästväg*, Malmö 1995, s 159.
- 45 Intervju med Inga Kristensson och Anna-Karin Bergquist.
- 46 *Trav- och Galoppronden*, Vinternummer 1998, s 104.
- 47 Intervju med Anna Karin Bergquist.
- 48 Intervju med Inga Kristensson.
- 49 *Hästen* 1945: 1, s 17.
- 50 *Trav- och galoppronden* 1955: 5, s 11; 1957: 11, s 19
- 51 *Trav- och galoppronden* 1944: 11, s 8.
- 52 *Trav- och galoppronden* 1955: 5, s 11; 1957: 11, s 19
- 53 *Trav- och galoppronden* 1957: 14, s 17.
- 54 Jockeyklubbens reglemente 1919, § 88.
- 55 Jockeyklubbens reglemente 1929, § 18.
- 56 För en längre berättelse om familjen se *Trav- och galoppronden* 1943: 4, s 10, där sonen Axel Thorngren berättar. *Trav- och galoppronden* 1936: 23, s 7; 1937: 7, s 6. Även Lisa Thorngren red på fler ställen än i Sverige, 1936: 26, s 10; 1936: 36, s 2.
- 57 Brodern Axel blev en av Norges stortränare.
- 58 *Hästen* 1945: 4, s 15.
- 59 *Trav- och galoppronden* 1954: 40, s 15.
- 60 *Skånska Fältrittklubben 100 år, 1888-1988*, Malmö 1988, s 78f *Trav- och galoppronden* 1959: 49, s 1 samt Vinternummer 1959, s 115.
- 61 Intervju med Bruno Nilsson och Hubert Doria

- 62 Jonny Hjelm, 2004.
- 63 Ds Jo 1972:8, *Trav- och galoppsport i Sverige. Betänkande angivet av trav- och galoppsportutredningen* s 40ff.
- 64 Ds Jo 1972:8, s 86.
- 65 *Trav- och galoppronden*, Vinternummer 2002, s 374.
- 66 Ds Jo 1972:8, s 82.
- 67 *Trav- och galoppronden*, Vinternummer 2001, s 377.
- 68 Intervju med Anna-Karin Bergquist. Se också t ex intervju med Catarina Lundström, *Trav- och galoppronden*, Vinternummer 1990, s 205.
- 69 *Trav- och galoppronden*, Vinternummer 1994, s 226.
- 70 Mats Greiff, ”Stallbackskultur och arbete i svensk travsport 1930-2003. Ett projekt i vardande”, i www.idrottsforum.org 2004-04-20.
- 71 Susanna Hedenborg, ”Från Svarta hingsten till Klara färdiga gå”, opublicerad artikel.
- 72 SGC, Sportinfo.
- 73 *Trav- och galoppronden*, Vinternummer 2004, s 266f.
- 74 En genomgång av ett stort intervjumaterial i *Trav och galoppronden* 1983-2004 ger belägg för detta.